

Důvtipný Švejk a puntíčkářský Helmut

Vypracovaly

Barbora Procházková a Katharina Schroeter

Pro Česko-německé fórum mládeže

duben 2003

Barbora Procházková
Lippmannstraße 25
22769 Hamburg
bara_prochazkova@hotmail.com

Katharina Schroeter
Kottbusser Damm 4
10967 Berlin
k.schroeter@gmx.com

Obsah

1. Úvod	4
1. Einleitung.....	4
2. Obraz Německa a Němců v českých novinách.	5
2.1. Vlastnosti	5
2.2. Témata.....	9
2.3. Všeobecné zhodnocení.....	10
3. Obraz Česka a Čechů v německých novinách.....	10
3.1. Vlastnosti.....	10
3.2. Témata.....	13
3.3. Vývoj.....	14
3.4. Všeobecné zhodnocení.	14
4. Shrnutí.....	15
4.2. Kritika a návrhy.....	16
4.3. Výzva novinářům.....	16

1. Úvod

Co vlastně Němci vědí o Česku? Že se tam jedí knedlíky, že měli prezidenta spisovatele a že mají slabost pro švejkovskou satiru reálného života. A co vlastně vědí Češi o Němcích? Že se mnozí z nich jmenují Helmut, jsou velice pořádní a že jim nelze vždy věřit – jednou už přece do vtrhli Česka, ne?

Ať už jde tedy o tu či onu vlastnost, z jakých zdrojů si lidé utváří obraz souseda, zvláště když v sousední zemi nemají žádné osobní kontakty? Jistě tu hrají důležitou roli média, ale do jaké míry zpravodajství přináší vyrovnaný a pokud možno skutečnosti odpovídající obraz lidí ze sousední země? Nepíše se v německých novinách mnohem častěji spíše o „švejkovském charakteru“ Čechů a obráceně spíše o pořádkumilovnosti Němců?

Tato pilotní studie pátrá po stereotypních vlastnostech a ustálených představách v novinovém zpravodajství a sestavuje z nich obraz Čechů či Němců. Zvláštní pozornost je přitom věnována tomu, zda vlastnosti připisované té které zemi a jejímu obyvatelstvu vytváří jednostranný obraz.

Obsahově analytickým nástrojem byly vyhodnoceny příspěvky v českých a německých denících v rozmezí jednoho čtvrtletí. Do tabulek byly shromážděny vlastnosti, ustálené představy a zobecňující stereotypy, zároveň byla sledována témata příspěvků a rubriky, ve kterých články vycházely.

Nemůžeme a nechceme se zde podrobně zabývat vylíčením nejrůznějších forem, kterými může být stereotyp v textu prezentován. Důležité však je poukázat na to, že se stereotypní vlastnosti nemusí vždy projevovat ve formě „všichni Francouzi pijí červené víno“. Možná je také formulace „jako vždy pijí Francouzi červené víno“, „červené víno, národní nápoj Francouzů“ nebo „na rozdíl od Francouzů pijí Belgičané raději pivo než červené víno“. Stereotypy se tedy mohou v prohlášení skrývat anebo vyplynout teprve z širších souvislostí v textu. Citáty v člancích, ve kterých byly zmiňovány stereotypy, nebyly jako stereotypy hodnoceny, protože nemusí nutně vyjadřovat myšlenku autora nebo být charakterizovány jako prezentace názoru. Mezními případy jsou však podrobné příspěvky, které předkládají pouze citáty jednoho názoru. Když bylo například osloveno více politiků, kteří mají všichni stejný názor, aniž by se více informovalo o tom, zda vůbec existuje názor opačný. Jiným mezním případem jsou rozhovory, které jsou publikovány bez průvodního textu. Do tohoto průzkumu nebyly takové mezní případy zpravidla zahrnuty nebo byly zvláště označeny.

Pro studii byly zvoleny kvalitní německé a české noviny vycházející v největším nákladu. Na německé straně se jedná o Süddeutsche Zeitung (SZ) a Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ), na straně české o Mladou frontu DNES (MF DNES) a Právo. Přístup k archivu deníku Právo byl bohužel pro sledované období nemožný, proto se předmětem průzkumu staly místo Práva Lidové noviny.

České a německé texty byly vždy hodnoceny rodilou mluvčí. Tak bylo zajištěno, že nemohly vzniknout žádné jazykové nejasnosti a že byly odhaleny i narážky, které by mohly být nenápadně ukryty mezi řádky.

Jako sledované období bylo zvoleno první čtvrtletí roku 2002, kdy došlo k určitým rozmíškám na politické úrovni česko-německých vztahů. Mimo jiné tehdy spolkový kancléř Gerhard Schröder odřekl po výročí českého ministerského předsedy Miloše Zemana návštěvu České republiky. Česká republika, popř. Německo se v médiích díky této události objevovaly častěji a existuje více materiálu pro průzkum.

Tato studie by měla být chápána jako pilotní studie, která chce upozornit na problematiku stereotypních obrazů sousední země v novinovém zpravodajství a chce ukázat možnosti ke zlepšení situace. Její obsahově analytická část sice byla provedena vědecky, měla by však být chápána pouze jako studie momentálního stavu. Možnosti rozšíření studie jsou rozebrány na konci průzkumu.

2. Obraz Německa a Němců v českých novinách.

2.1. Vlastnosti

Při pročitání článků českých deníků Mladá fronta DNES a Lidové noviny jsme se soustředily především na to, zda novináři v textech používají v souvislosti s Německem určité obrazy nebo opakující se spojení. Hledaly jsme a do statistiky zahrnuly obrazy jak pozitivní tak negativní.

Celkem jsme u méně než dvaceti procent hodnocených českých článků našly místa, kde jsou s Německem spojovány určité hodnotící obrazy nebo obsahují paušální prohlášení.

Bylo obtížné jednotlivé obrazy zachytit a popsat. Vytvořily jsme si tedy vzorec. Pomocí tohoto vzorce pak bylo možné zaznamenat a poté vyhodnotit opakované užívání určitých obrazů. Pouze vzácně docházelo k tomu, že by se obrazy opakovaly v identické formě. Podle typu obrazu nebo vlastnosti jsme vytvořily skupiny. Pět skupin, které vznikly po rozdělení, jsme definovaly následujícím způsobem:

a) „*Němci jsou...*“

První skupina zahrnuje přímé – pozitivní i negativní – vlastnosti, které jsou připisovány Němcům jako osobám náležejícím k určité národnostní skupině. „Němci ovšem němi nejsou, jsou hluční a sebevědomí.“ (MF DNES, 15.03.02.) Hlučnost a sebevědomí Němců ovšem nepředstavují jediné vlastnosti, které jsou s Němci přímo spojovány. Podle dalšího příkladu jsou Němci důslední a neústupní. (MF DNES, 21.01.02) Také ve sportovní rubrice nacházíme několik znaků, které jsou Němcům připisovány. Při čtení nadpisu „Němci, nepřijemný soupeř i v hokeji“ (MF DNES, 14.02.02) si čtenář musí položit otázku, v jaké oblasti mimo lední hokej jsou tedy Němci ještě nepřijemnými soupeři. Jsou vlastně i jindy našimi soupeři, nebo spíše přáteli? Německé mužstvo je už před zápasem charakterizováno jako nepřijemné a velmi agresivní. A při zápasech proti české reprezentaci prý mají němečtí hokejisté větší sebevědomí než obvykle. (srov. LN, 14.02.02). Vlastnosti se však neobjevují v novinách jen na sportovních stránkách. Spolkové zemi Bavorsko jsou naopak přisuzovány ty nejlepší atributy - vzkvétající ekonomika, nejchytřejší studenti a nejnižší kriminalita. A jazyk? Němčinu by někdo mohl také považovat za nelibozvučný jazyk (srov. MF DNES, 19.02.02).

b) „*Češi mají z Německa strach*“

Ve druhé skupině jsou shrnuty obavy Čechů před Němci. Jedná se jak o obavy spojené s ekonomikou, tak o obavy související s návratem sudetských němců do pohraničí České republiky. V jednom rozhovoru s Václavem Klausem se novináři mimo jiné ptají, zda Německo bude vyžadovat celou oblast Sudet : „Znamená to, že Německo bude žádat zpět celé Sudety?“ (MF DNES, 23.02.02). Pak si však musíme položit otázku, proč by mělo Německo jako stát tuto oblast požadovat zpět. Domníváme se, že zde byl regionální problém přenesen na mezistátní úroveň a ve čtenářích byl zbytečně vzbuzován strach z celého Německa. Podobné slovní spojení se vyskytuje i v pozitivním smyslu: „Představa, že by chtěl někdo aplikovat tyto kruté zákony nyní, je fakticky stejně scestná, jako představa, že Německo a Rakousko obsadí třetinu našeho území.“ (MF DNES, 02.03.02). Věty o Bavorech, kteří přijdou a poškodí nás, jestliže se neochráníme tzv. „Benešovými dekrety“, si čtenář v tisku může také čas od času přečíst (LN, 09.03.02). I v případě, že jsou tato tvrzení užívána pouze jako protiklad k jiným tvrzením, vzniká tak formulace, která se objevuje častěji. V denním tisku jsou však vyjadřovány také obavy hospodářského charakteru: „Navzdory tomu však mají Němci v českém finančnictví nepřehlédnutelný vliv.“ (MF DNES, 15.03.02). To by mohlo ve čtenáři vyvolat dojem, že Němci kontrolují české hospodářství.

c) „Němci jsou bohatí“

Třetí skupina zahrnuje výroky o německém bohatství a blahobytu německého obyvatelstva. K tomu patří i vlastnosti, které jsou připisovány měně „německá marka“.

Často se objevuje ve spojení s následujícími atributy: „milovaná marka“, „oblíbená a uctívaná marka“ (MD DNES, 18.02.02) nebo „stará dobrá marka“ (MF DNES, 08.01.02) stejně jako „tvrdá měna“ (MF DNES, 05.02.02). Všechny použité přívlastky bývalé německé měny se pojí s pozitivními obrazy.

V jednom článku o německém zdravotnictví, v němž nyní z nedostatku odborného personálu mohou být zaměstnáváni také čeští lékaři, se píše, že se životní úroveň těchto lékařů několikanásobně zlepší. To podporuje obraz, že životní úroveň člověka, který žije a pracuje v Německu, je výrazně vyšší než životní úroveň v Česku. Negativní stránka – například vysoké životní náklady – je zcela opomíjena. „Vždyť i relativně nízký plat, zato v tvrdé měně, je hned několikanásobným skokem v životní úrovni.“ (MF DNES, 05.02.02). Jestliže podobné výpovědi stojí v novinách bez komentáře, je tím potvrzeno mínění obyvatelstva, že Němci mají automaticky výrazně vyšší životní úroveň a jsou bohatší. Výroky o „nejbohatším státě Evropy a nejsilnější evropské ekonomice“ se v novinách pravidelně opakují.

d) „Němci stejně začali válku“

Němci jsou dále nápadně často zmiňováni v souvislosti s válkou. Tyto výroky, které šíří historické obrazy, jsme shromáždily ve čtvrté skupině. V tisku je v těchto případech zdůrazňováno, že Němci začali druhou světovou válku (viz MF DNES, 15.03.02). Navíc jsou často připomínány zkušenosti z let 1938 a 1939 (MF DNES, 16.03.02). Vzájemné vztahy jsou někdy popisovány jako cosi nepohodlného a nepříjemného. Společná česko-německá minulost je například představována jako Pandořina skříňka (LN, 11.02.02). Bilaterální vztahy jsou pak popisovány jako „Odvěký boj mezi Čechy a Němci“ (MF DNES, 21.01.02). V souvislosti se sudetskými Němci mnozí autoři stále používají termín „sudetoněmecký problém“ (srov. MF DNES, 21.01.02) místo „sudetoněmecká otázka“. Tento pojem by byl podle našeho názoru mnohem neutrálnější. Sudetští Němci jsou většinou představováni jednostranně negativně. Jako na příklad v Mladé frontě DNES: „Když se sudetským Němcům ustupovalo, nikdy to nemělo konec.“ (MF DNES, 13.02.02)

e) Češi chtějí být jako Němci“

Do poslední skupiny spadají články, které se věnují snaze Čechů a České republiky být stejně dobrými a úspěšnými jako Němci. Německo se zde popisuje jako vysněný cíl. K této skupině patří mimo jiné i výpovědi, které popisují závislost České republiky na Německu. Příkladem pro úsilí Čechů je věta: „Pro Čechy představuje Rakousko mezistanici na cestě k blahobytu. Ta hlavní meta, to je Německo.“ (MF DNES, 25.01.02). Tato věta pojednává o cíli Čechů dosáhnout stejného blahobytu jako v Německu. Obraz Čechů usilujících o německou životní úroveň se opakuje i v jiných textech. „Mít se jako Němci je přece v skrytu duše náš cíl!“ (MF DNES, 09.01.02) Ve stejném textu se opakuje i obraz „závistivých“ Čechů: „Jenom zvládnout přetavit to věčné srovnávání a mírnou závist v něco lepšího.“¹⁴ (MF DNES, 09.01.02). Německý blahobyt je zřejmě snem Čechů. Tato skutečnost ovšem vypovídá i o tom, že se Němcům daří lépe než Čechům, jinak by se Češi nedívali závistivě přes hranice. V citovaných místech v textu autor podle svého tvrzení pouze formuloval názor občanů. Přesto je tato situace popsána jednostranně. Nadpis dalšího článku obsahuje větu: „Kdy už dostihneme Německo?“ a dále v textu najdeme: „A kdy vlastně Německo doženeme?“ (MF DNES, 09.01.02). Hlavní otázka, kdy už se bude Čechům dařit tak dobře jako Němcům, se vine jako červená nit celým textem. Proč se ale musí Češi s Němci srovnávat? V jiném textu o počtu mobilních telefonů zní nadpis: „Češi dohnali Evropu, mají víc mobilních telefonů než Němci.“ (MF DNES, 04.01.02) Ve jmenovaném článku je jasné, že Češi konečně dosáhli německé úrovně – i když se jedná pouze o jednu malou oblast života. Ve větě o větších úspěších Česka ve srovnání s Německem, „V počtu mobilních telefonů na celkový počet obyvatel Česko dokonce předběhlo sousední Německo“ (MF DNES, 04.01.02), je ono srovnání bohužel pouhé klišé, protože zde zcela chybí údaj o počtu mobilních telefonů v sousední zemi. Tyto obrazy čtenáři říkají, že Německo má obvykle všeho víc než Česko, jinak by totiž pro Čechy neexistoval důvod, proč by se měli vyrovnat zmíněnému vzoru. Závislost České republiky je tematizována také v následujícím příkladu: „Česko je totiž na Německu silně závislé.“ (MF DNES, 15.03.02) nebo v jiném textu: „Oživení v Německu by bylo skvělou zprávou i pro české hospodářství, které je na svém jihozápadním sousedovi životně závislé.“ (LN, 29.01.02) Je tato závislost opravdu tak životně důležitá? Jednostranná závislost těchto zemí většinou není blíže vysvětlena, což by mohlo u čtenářů zanechat zkreslenou představu. Kompenzováno to však je tvrzením, že Němci touží po české odborné pracovní síle: „Touží po českých mozcích“ (MF DNES, 15.03.02).

Vlastnosti, které jsou popsány v těchto pěti skupinách, jsme našly převážně v textech zabývajících se politickými tématy.

Pro lepší orientaci jsme tyto vlastnosti uspořádaly do tabulky. V tabulce je uvedeno datum vydání článku, rubrika (pokud byla známa), autor, téma a zmíněné jazykové nebo logické obrazy.

2.2 Témata

U článků o Německu, které byly uveřejněny v českých denících, lze rozeznat orientaci na určité tématické oblasti. Při analýze těchto témat jsme postupovaly po etapách.

V první etapě jsme se omezily na rozlišení, zda článek informuje o domácích německých tématech a o dění v Německé spolkové republice, a to bez jakéhokoli vztahu k České republice. Poté byly články rozděleny podle toho, zda informovaly o česko-německých vztazích. Nemuselo se ovšem jednat pouze o česko-německé vztahy na úrovni politické, ale i o témata, která se dotýkají obou sousedních států, například o stavbu dálnice mezi Prahou a Drážďanami. Dále zde jsou i texty informující o Evropské unii – ovšem s konkrétními a vysvětlujícími příklady z Německa, jež tuto tematiku přibližovaly čtenářům. A nakonec také články, které popisují určité skutečnosti v Česku, od nichž zúčastnění aktéři očekávají, že zpětně ovlivní i dění v Německu, nebo kde je dění v České republice následkem určité události v Německu.

Poměr těchto oblastí byl v obou zkoumaných denících zhruba stejný. Zprávy o česko-německých vztazích tvoří v průměru cca. 50% zpravodajství. Třetina textu v Mladé frontě DNES, v nichž se vyskytuje slovo Německo, se zabývá situací ve Spolkové republice bez zvláštního vztahu k Česku. U Lidových novin je to přesně čtvrtina uveřejněných článků.

Po první etapě průzkumu témat jsme již přistoupily k diferencovanější analýze. Témata byla rozdělena do následujících skupin: politika, ekonomika, věda a školství, kultura a počasí, kriminalita a sport.

O politických tématech pojednávala v denících Mladá fronta DNES a Lidové noviny přibližně polovina všech článků o Německu. Téměř čtvrtina textů se věnovala hospodářské situaci v sousední republice, u zbytku se jednalo o ostatní tématické oblasti kultury, vědy a školství, kriminality a sportu. Je zajímavé, že ve více než 20% článků o Německu, které byly uveřejněny v Lidových novinách, se psalo o aktuálních událostech ze sportu. V Mladé frontě DNES se sportovní tematika omezila jen na 8% všech příspěvků o Německu.

2.3. Všeobecné zhodnocení

Při podrobném pročítání českého denního tisku, kdy jsme se zvláště zaměřily na články o Spolkové republice Německo, jsme si všimly, že zde existuje silná tendence vybírat určitá témata.

Nejsou to však vždy pouze novináři, kdo určité obrazy vytváří. V rozhovorech se zpovídané osoby velmi často zmiňují o Německu a používají při tom určité pojmy. Tyto znaky sice Němcům nepřisuzují sami novináři, přesto se však objevují v novinách a čtenář je také považuje za novinářskou zprávu. Například pro sportovní rubriku Lidových novin novinář před jedním hokejovým zápasem vyzpovídal několik hokejistů. Některé jejich odpovědi pak zněly: „Proti Česku hrají vždy nejbrutálněji.“ (LN, 14.02.02) nebo „Tak hrubě jako proti nám s nikým nehrají. Řežou to hlava nehlava.“ (LN, 14.02.02.). Jiné osoby německý stát v rozhovorech popisovaly pomocí stereotypních obrazů: „Jako sousední země to máme za rohem, je obrovská, bohatá a tamní lidé mají rádi pivo.“ (MF DNES, 25.01.02.).

Při porovnávání obou deníků jsme si všimly velkých rozdílů ve zpravodajství a výběru témat. Je třeba zmínit i fakt, že Lidové noviny se velmi zajímaly o zpravodajství ze sportu.

3. Obraz Česka a Čechů v německých novinách

Ve zkoumaném období jsme dohromady našly a prozkoumaly v obou denících 82 článků, z toho 58 ve Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ) a 24 v Süddeutsche Zeitung (SZ). Zatímco v internetovém archivu FAZ lze prostřednictvím hesel provést rešerši všech textů a výsledky hledání je tedy možno považovat za úplné, internetový archiv SZ tuto funkci neumožňuje. Protože by bylo příliš náročné prohlédnout v archivu všechny příspěvky a zkontrolovat, zda se nezabývají českou tematikou, byly zkoumány téměř výlučně příspěvky z oblastí zpravodajství, ze strany č.3, ze strany určené pro publikaci názorů a témata ze zahraničí.

V následujících kapitolách nejdříve představíme nalezené vlastnosti, poté výběr témat, budeme hledat vývojové tendence a souhrnně popíšeme, jak oba deníky zpracovávaly téma České republiky

3.1. Vlastnosti

Nalezly jsme celkem 8 subjektivních a zobecňujících hodnocení Čechů, z nichž tři se objevily jen jednou, jedna byla zmíněna dvakrát, jedna pětkrát, jedna jedenáctkrát a jedna třináctkrát.

a) „Chybí ochota kriticky se vyrovnat s vlastními dějinami“

Nejčastěji byli Češi charakterizováni jako národ, jehož většina není ochotna se kriticky vyrovnat se svou historií. Tato vlastnost jim byla připsána v celkem 23 příspěvcích. Je to tedy 28% všech zkoumaných příspěvků, a to 20,8% článků ze SZ (5 příspěvků) a 31,0% článků z FAZ (18 příspěvků).

Například: „(...) trotz der größer werdenden Zahl von Tschechen, die zum kritischen Umgang mit der eigenen Geschichte aufrufen, (ist es, K.S.) Mehrheitsmeinung geblieben, daß die Vertreibung gerecht, jedenfalls aber kein Unrecht gewesen sei. (...) Aus diesem Grund wollen die Tschechen auch nicht von der Magna Charta ihrer Nachkriegszeit, den Benes-Dekreten, lassen.“ (FAZ, 25.1.2002)¹

„Den Unrechtscharakter eigenen historischen Handelns zu erkennen und zu akzeptieren, fällt zwei sich weithin als Opfer der Geschichte begreifenden Gesellschaften (der tschechischen und der sudetendeutschen, K.S.) ungemein schwer.“ (SZ, 16.3.2003)²

Rozdělení na rubriky:

Rubrika	FAZ	SZ
Politika/zpravodajství	10	2 (jeden příspěvek je ovšem rozhovor)
Názory/komentáře	7	3
Kulturní příloha	1	

Celkově lze tedy říci, že tato vlastnost se častěji objevuje ve FAZ. V tomto deníku také bývá nejčastěji zmiňována v rubrice politika/zpravodajství, v SZ naopak v rubrice názory.

b) „Češi zastávají tezi o kolektivní vině“

Jedenáctkrát se objevuje tvrzení, že většina Čechů zastává vůči sudetským Němcům tezi o kolektivní vině, což činí 13,4% článků, a to devětkrát ve FAZ (15,5%) a dvakrát v SZ (8,3%) – u obou příspěvků se jedná o rozhovory a jsou zde tedy vyjádřeny názory tázaných osob. „Zwar haben seit dem Ende des kommunistischen Regimes Deutsche und Tschechen auf allen Ebenen viel für deren (der deutsch-tschechischen Beziehungen, K.S.) Verbesserung getan. (...) Ein fundamentaler Konflikt, die gegensätzliche rechtliche und moralische Beurteilung der kollektiven Entrechtung und Vertreibung der Sudetendeutschen, konnte aber nicht beigelegt werden.“ (FAZ, 3.3.2002)³

¹ „(...) i když stále více Čechů vyzývá, aby se s jejich dějinami zacházelo kriticky, většina si stále myslí, že vyhnání bylo spravedlivé a rozhodně nebylo žádným bezprávím. (...) Proto se také Češi nechtějí vzdát své poválečné Magny charty, Benešových dekretů.“

² „Pro dvě společnosti (české a sudetoněmecké, K.S.), které samy sebe považují především za oběti historie, je velmi těžké uznat a akceptovat bezprávný charakter vlastních historických činů.“

³ „Od konce komunistického režimu sice Němci a Češi učinili na všech úrovních mnoho pro jejich (t.j. česko-německých vztahů, K.S.) zlepšení. (...) Nemohl být ovšem vyřešen fundamentální konflikt, a sice vzájemné právní a

Šest příspěvků z FAZ se objevilo v rubrice politika, z toho 3 jako komentáře, citát je součástí komentáře.

Opět lze říci, že tato vlastnost je ve FAZ zmiňována častěji, respektive že vlastně jen tam ji novináři zmiňují, a opět nejčastěji v rubrice zpravodajství.

c) „*Češi jsou nacionalističtí*“

Pětkrát byl Čechům v příspěvcích ve FAZ přisuzován nacionalismus (8,6 %), v SZ se tato vlastnost v žádném příspěvku nevyskytla. „Welchen Ideen und Werten folgen unsere (tschechischen, K.S.) Politiker, einschließlich der christlichen Demokraten und der bürgerlichen Demokraten? Den Ideen der nationalen und sozialistischen Revolution, auf denen die Dekrete beruhen, den Ideen eines Nationalismus und Chauvinismus, den auch die Wirren des Krieges nicht entschuldigen können. Leider werden die Politiker darin von einem großen Teil der Historiker und Juristen ausdrücklich unterstützt.“ (FAZ, 22.3.2002)⁴ Poměr zpravodajského textu ke komentářům je 3:2.

d) „*Češi mají strach z Němců, případně z EU s dominantním Německem*“

Pouze dvakrát byli Češi popsáni jako národ, která má strach ze svého německého souseda, v obou případech to však byl strach z právního nebo politického vměšování, a ne strach z vojenského útoku, například: „(...) wittern Tschechen und Slowaken dahinter den revisionistischen Plan, sie um Teile ihres materiellen und rechtlichen Nachkriegsbesitzstandes zu bringen.“ (SZ, 1.3.2002)⁵ Druhý příspěvek se objevil ve FAZ, čímž je zastoupení této vlastnosti v obou denících stejné, oba příspěvky jsou komentáře, případně hodnotící články.

e) *Odkazy na Švejka a Kafku*

morální odsouzení kolektivního zbláznění a vyhnání sudetských Němců.“

⁴ „Jaké myšlenky a hodnoty zastávají naši (čeští, K.S.) politici včetně křesťanských a občanských demokratů? Myšlenky národní a socialistické revoluce, na nichž spočívají dekrety, myšlenky nacionalismu a šovinismu, které nemůže ospravedlnit ani válečná vřava. Bohužel v tom politicky výslovně podporuje velká část historiků a právníků.“

⁵ „(...) za tím větrí Češi a Slováci revizionistický plán, jak je připravit o části jejich materiálního a právního poválečného majetku.“

Tato dvě stereotypní označení se nevyskytla společně, ale odděleně a vždy jen jednou. Nejedná se ani tak o vylíčení určité české vlastnosti jako takové, ale o srovnání českých událostí s autory nebo s jejich díly.

„Aber im September 2000 kam dem Tschechischen Nationalrat die Idee, das Strafgesetzbuch zu novellieren und damit eine Realsatire zu ermöglichen, die einen Hasek begeistert hätte.“ (FAZ, 6.1.2002)⁶ – v rubrice politika.

„Es kursierten und kursieren in der ehemaligen Dissidenten-Szene viele Gerüchte, die mitunter an die Wirrungen der Geschichten des großen Prager Kafka denken lassen.“ (SZ, 6.2.2002)⁷ – v rubrice politika.

3.2. *Témata*

Témata článků jsme pro ulehčení průzkumu rozdělily do různých tematických okruhů. Tematický okruh A se zabývá česko-německými vztahy, tematický okruh B “Benešovými dekrety” nebo sudetoněmeckou problematikou, tematický okruh C domácími českými tématy bez větší souvislosti s Německem a tematický kruh D česko-rakouskými tématy. Procentuální zastoupení témat je následující:

Česko-německé vztahy	26,8 %
“Benešovy dekrety”	39,0 %
Česká domácí témata	29,3 %
Česko-rakouské vztahy	4,9 %

Hlavní tématem byly “Benešovy dekrety” a s téměř desetiprocentním odstupem následovala domácí česká témata, k nimž byly počítány i filmové recenze a ekonomické zprávy. S menším, ani ne tříprocentním odstupem následují česko-německé vztahy. Jestliže by se započítaly i příspěvky, které se nepřímo zabývají i “Benešovými dekrety” nebo bilaterálními vztahy, jež tyto dekrety ztížily, odstup by se ještě zvýšil. Celkem by tak připadlo 52,4 příspěvků do tematické oblasti B.

Procentuální zastoupení témat je v obou denících velmi podobné a jak dokládá následující tabulka, dochází zde pouze k přesunu mezi tematickými oblastmi A a B.

Tematická oblast	FAZ	SZ
------------------	-----	----

⁶ „Ale v září 2000 napadlo Českou národní radu novelizovat trestní zákoník a umožnit tím satirickou situaci, z níž by byl Hašek opravdu nadšen.“

⁷ „V bývalých disidentských kruzích kolovalo a koluje mnoho pověstí, které občas připomínají zápletky v příbězích velkého Pražana Franze Kafky.“

A	25,9 %	29,2 %
B	39,7 %	37,5 %
C	29,5 %	29,2 %
D	4,3 %	5,2 %

Stereotypní vlastnosti byly nejčastěji zmiňovány v tematické oblasti A (česko-německé vztahy, 81,8 %) a dále v tematické oblasti B (“Benešovy dekrety”, 62,5 %). Daleko méně naopak v tematické oblasti D (česko-rakouské vztahy, 25 %) a v tematické oblasti C (domácí česká témata, 16,7 %). Z toho jasně vyplývá, že u témat, které měly s Německem méně společného, se používá méně ustálených obrazů.

3.3 Vývoj

V podobné studii z roku 1997 došlo k částečně rozdílným výsledkům.⁸ Autorka zkoumala ustálené obrazy v deníku *Süddeutsche Zeitung*. Zkoumání byly podrobeny pouze příspěvky, které obsahovaly ustálené vlastnosti, což však nevypovídá nic o užití stereotypních vlastností jako takových a o jejich rozdělení do tematických oblastí.

Zajímavé je ovšem srovnání s obrazem Čechů, respektive s tím, které z jejich vlastností byly zmiňovány. Nejčastější je strach z Němců (42,1 %). S určitým odstupem pak následuje chybějící ochota ke kritickému vyrovnání se s vlastními dějinami (24,6 %) a národní hrdost (22,8 %), srovnání se švejkovským charakterem pak skončila s 8,8 % jako poslední.

3.4. Všeobecné zhodnocení.

Jak je v denících *Süddeutsche Zeitung* a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* prezentováno téma „Česká republika“?

Deník FAZ referoval o Česku ve 42,5 % svých čísel, ve zpravodajství ovšem převládalo jedno téma – “Benešovy dekrety”. V 37,9 % příspěvků byl uplatněn jeden ze zmíněných českých stereotypů. Nejuváděnějším stereotypem byla chybějící ochota Čechů kriticky se vyrovnat s vlastními dějinami. Zkoumané vlastnosti byly mimoto většinou zmiňovány ve zpravodajských příspěvcích, a ne v komentářích. Běžný čtenář je tedy nevnímá jako názor autora článku.

⁸ Katharina Schroeter: *Tschechische Stereotype im deutschen Wortschatz und in der deutschen Presse*, práce na Ústavu slavistiky Univerzity Lipsko, 1997.

Deník SZ referoval o České republice nejméně ve 28 % svých čísel, přičemž je nutno přihlídnout k tomu, že ne všechny rubriky SZ byly zahrnuty do průzkumu. Také v SZ je nejčastější tematická oblast B, hned poté však následuje tematika česko-německých vztahů a česká domácí témata. Nejčastějším stereotypem je i v SZ chybějící ochota kriticky se vyrovnat s vlastními dějinami. Tyto vlastnosti se ovšem vyskytovaly převážně v komentářích nebo v rozhovorech. I pro běžného čtenáře tedy bylo zřejmé, že se zde jedná o názory autora komentáře nebo tázané osoby v interview.

4. Shrnutí

Výsledky provedené studie nás velmi příjemně překvapily. Oproti očekávání se naše obavy nepotvrdily! Německé zpravodajství o České republice a české zpravodajství o západním sousedu je uspokojující. Zjistily jsme mnohem méně nedostatků v užívání určitých obrazů ve spojení s danou sousední zemí, než jsme čekaly. Přesto bychom chtěly uvést několik skutečností týkajících se zpravodajství.

Zjistily jsme, že situace je v obou zemích odlišná. Čeští novináři se poměrně hodně zajímají o všeobecné dění v Německu. Poskytují informace ze všech oblastí a zpravodajství se neomezuje jen na notoricky známá kontroverzní témata, jako jsou tzv. "Benešovy dekrety" nebo druhá světová válka. Ve vybraných českých denících jsou čtenáři často informováni o aktuálních událostech v sousední zemi.

Zkoumané německé noviny informovaly v tomto čtvrtletí o České republice poněkud jednostranně, objevily se především příspěvky na téma "Benešovy dekrety", jejichž obsah působil stále monotónněji. Články o běžném životě Čechů nebo o jiných událostech a diskusích, které se jich dotýkají, lze najít velmi zřídka. V deníku SZ je ovšem poměr ve výběru témat trochu vyrovnanější. Ustálené obrazy Čechů jsou zřejmě kvůli silné orientaci na témata se vztahem k historii spíše negativní, protože Češi jsou nejčastěji popisováni jako národ, který ještě není ochoten se kriticky vyrovnat se svými dějinami.

V českých médiích novináři čtenáře informovali, že "Benešovy dekrety" představovaly jedno z nejdůležitějších témat německého předvolebního boje. Takovéto zprávy mohou zkreslovat skutečný význam prezidentských dekretů a u čtenářů vzbudit dojem, který neodpovídá realitě. V souvislosti s předvolebním bojem v roce 2002 byl častěji než spolkový kancléř Gerhard Schröder ve zkoumaných novinách zmiňován jeho vyzývatel Edmund Stoiber, přičemž se zdůrazňovalo jeho bavorské zázemí.

Při podrobnější analýze rozhovorů s různými osobami nebo ve zprávě, kde byly uvedeny původní výroky, je nutno se zamyslet nad tím, zda tázaní své výroky uvádějí sami, nebo

zda novináři nekladou cílené dotazy, na něž chtějí slyšet určité odpovědi. Vystává zde tedy otázka, kdo koho využívá. Novináři by mohli tázané osoby používat k tomu, aby pak v tisku uvedli určité výroky. To by novinářům umožnilo jistý odstup od těchto prohlášení. Nebo používají řečníci novináře k tomu, aby předložili veřejnosti své myšlenky a názory?

Ke zpravodajství o česko-německých vztazích patří i téma vztahů česko-rakouských. Také zde lze pozorovat rozdíl mezi médii v obou státech. V německém tisku byly zveřejněny hluboké analýzy přímo k česko-rakouským vztahům. V českých novinách naopak není téma Česká republika – Rakousko osamoceno. Za velmi důležitý je v této souvislosti většinou označován vliv Spolkové republiky Německo.

Nakonec je důležité zdůraznit, že jsme mohly prostudovat jen malý vzorek tisku. Naše dojmy nechceme zobecňovat - především s ohledem na to, že vzájemné zpravodajství lze ještě zlepšovat.

4.2. Kritika a návrhy

Z výsledků tohoto průzkumu je možno vyvodit tyto zlepšující návrhy a další postup:

Ke zkoumanému tématu nebyla provedena vyčerpávající literární rešerše. Použití starších studií tohoto druhu by tedy mohlo objasnit, nakolik se změnil způsob, jak noviny se zkoumaným tématem nakládají.

Období, ve kterém byly noviny zkoumány a které bylo původně vybráno záměrně, mohlo výsledek studie zkreslit právě proto, že v něm probíhaly vášnivé debaty. Výsledky se tedy opravdu nedají zobecnit. Také v médiích zpravidla neprobíhá tak široká diskuse o česko-německých vztazích. Srovnání se studií z jiného období by mohlo ukázat, zda není zpravodajství o sousední zemi v klidnějších dobách jiné, například zda je zveřejňováno více či méně informací nebo zda se nepíše o jiných tématech.

Zajímavé by ovšem bylo i srovnání se studií provedenou na lokální nebo regionální úrovni, či dokonce v pohraničí. Místní noviny oslovují zčásti zcela jiné čtenáře. Odrazí se to pak i ve zpravodajství o České republice/Německu?

4.3. Výzva novinářům

Cílem této studie bylo prozkoumat stav zpravodajství německých deníků o České republice a zpravodajství vybraných českých deníků o Spolkové republice Německo. Tento cíl jsme také v rámci našich možností splnily. V souvislosti s naší prací proto chceme vyslovit všeobecnou výzvu novinářům.

Jsme si vědomy toho, že novinářskou práci ovlivňuje mnoho okolností. Při psaní článků hraje důležitou roli náklad novin, vydavatel, aktuální atmosféra v daném oboru a jiné faktory. Protože však vztahy mezi Českou republikou a Německem jsou zvláštní povahy, měli by všichni zúčastnění – a to jak politikové tak novináři – při své práci na česko-německé úrovni postupovat velmi opatrně. V nedávné minulosti se několikrát ukázalo, že aktuální události mohou vzbudit silné emoce, což někdy bohužel způsobí, že se již nepracuje objektivně.

Chtěly bychom proto novináře na obou stranách vyzvat, aby dbali na objektivitu a neutralitu při zpravodajství. I výběrem omezených tematických oblastí se u čtenářů vytváří určitý obraz o dané zemi a jejích obyvatelích. Většinou se jedná o témata, která se týkají jen určité skupiny. Tato témata se pak přenesou na celý národ a dojde tak ke zkreslení skutečnosti.

Novináři hrají ve společnosti velmi důležitou roli, roli multiplikátorů. Často jsou jedinými zprostředkovateli mezi čtenářem a sousední zemí, protože poměrně málo občanů může mít přímou osobní zkušenost s daným sousedním státem. O to více by novináři měli dbát na to, aby udrželi vyvážené a pravdivé zpravodajství.

Pro česko-německé vztahy je velmi důležité, aby stereotypy, které si lidé vzájemně předávají v ústním podání média nepotvrzovala a nerozšiřovala. Novináři by měli dbát také na to, aby v tisku byly uveřejňovány zprávy o širokém spektru událostí. Země se přece neskládá jenom z politiky a hospodářství, ale i z kultury, vědy a školství.

Vyzýváme novináře, aby se při informování o České republice a Německu nesoustředili jen na kontroverzní témata, ale dbali o průběžné poskytování informací o sousední zemi.

Obracíme se zvláště na redaktory německých tištěných médií. Chápeme, že zájem o Českou republiku odpovídá zájmu o malý sousední stát. Přesto doufáme, že se Vám podaří zveřejňovat vyvážené zpravodajství bez obsahových chyb.